

Europejski wymiar edukacji – ideologiczny bubel czy kamień milowy edukacji międzykulturowej?

Gdy rejestrujemy osiągnięcia kultury europejskiej, m.in. humanizm, oświecenie, demokrację, prawa człowieka, musimy jednocześnie pamiętać, że ta sama Europa była ojczyzną inkwizycji, kolonializmu, rasizmu, faszyzmu i totalitaryzmu. Uświadomienie sobie zróżnicowanych doświadczeń może stanowić ważną lekcję dla przyszłych pokoleń i ustrzec je przed nowym nacjonalizmem europejskim¹.

Idea europejskiego wymiaru edukacji od swego zarania budzi kontrowersje. Zarówno bowiem w gronie jej twórców, jak i podmiotów ją realizujących, wyraźne są wątpliwości, czy w ogóle można i powinno się mówić o (pro)europejskości edukacji. Jeżeli tak, to cóż by to miało oznaczać i czy przypadkiem nie stanowi to kroku wstecz do czasów, gdy kształtowały się nacjonalizmy w poszczególnych krajach? Tym razem tylko nie chodziłoby już o partykularny nacjonalizm jednego społeczeństwa, lecz supernacjonalizm superspołeczeństwa zamieszkującego terytorium Europy – nawet bez względu na to, jak się pojmuje samą Europę: czy w kategoriach instytucjonalnych (kraje członkowskie Unii Europejskiej lub Rady Europy), czy geograficznych (tu ustalenie jej granic zawsze bywało kłopotliwe i wiodło do nadużyć). Skoro chce się już kształtować Europejczyka, to obywatel jakiego kraju, czy przedstawiciel jakiej kultury miałby – choćby w uproszczeniu – stanowić jego punkt odniesienia: Amerykanin, Arab (muzułmanin), czy może Azjata; i dlaczego akurat on?

Tezę niniejszej refleksji można sformułować następująco: Idea europejskiego wymiaru edukacji, mimo swej niewątpliwej ideologiczności, wynikającej z instytucjonalnego zakorzenienia jej twórców, zawiera elementy uniwersalne, których

¹ A. Wolff-Powęska: *Wprowadzenie*, [w:] A. Wolff-Powęska (red.): *Wspólna Europa mit – czy rzeczywistość?* Poznań 1990, Wyd. Instytut Zachodni, s. 30.

odkrycie, zrozumienie i zastosowanie może nadać edukacji w jej rozmaitych wymiarach, walor międzykulturowości. Międzykulturowość ta, jako z założenia nie faworyzująca żadnego narodu, żadnej kultury, żadnej religii, żadnego stylu życia, lecz dająca prawo każdej jednostce do zachowywania i wyrażania własnej tożsamości, pod warunkiem, że nie godzi to w tożsamość innych osób – może uczynić z edukacji w europejskim wymiarze czynnik łagodzenia napięć i konfliktów w zróżnicowanych społeczeństwach doby globalizacji. Jeśli więc nawet europejski wymiar edukacji sprawia praktyczne trudności, to wynika to z niezrozumienia jego istoty. W związku z tym, nie należy go przekreślać jako ideologicznego bubla eurokratów, lecz uczynić przedmiotem pogłębionej refleksji międzydyscyplinarnej, której celem jest poszukiwanie kształtu i treści edukacji na miarę XXI wieku.

Korzenie i założenia europejskiego wymiaru edukacji

Europejski wymiar edukacji stanowi podstawę ideologiczną polityki oświatowej międzynarodowych instytucji i organizacji europejskich, a także – w różnym zakresie – wielu polityk narodowych. Kategoria ta po raz pierwszy pojawiła się w rezolucji Rady Ministrów Oświaty Wspólnoty Europejskiej z 9 lutego 1976 roku², charakteryzując podejście do spraw oświaty i edukacji, oparte na postrzeganiu Europy jako w miarę spójnego systemu kulturowego i swoistej wspólnoty symbolicznej, zdolnej do wzbudzania u mieszkańców Europy poczucia tożsamości europejskiej i wierności jej oraz pozwalającej jasno określać, co oznacza bycie Europejczykiem. O preferowanej europejskości poszczególnych jednostek i grup ma świadczyć zwłaszcza ich utożsamianie się z wartościami znaczącymi dla zespołu kultur europejskich – choć jednoznaczne określenie tych wartości zawsze sprawiało trudność, a w związku z nasilaniem się zróżnicowania kulturowego nieustannie stanowi przedmiot dyskusji³.

Zdaniem W. Rabczuka, europejski wymiar edukacji w węższym znaczeniu to wzbogacenie treści programów szkolnych o elementy wiedzy przyczyniające się do rozwijania świadomości europejskiej – np.: informacje o historii i wspólnym europejskim dziedzictwie kulturowym, instytucjach i polityce organizacji europejskich itp. Jego realizacja w szkołach poszczególnych państw przebiega w różny sposób.

² Por.: *Résolution du Conseil des ministres de l'Éducation, réunis au sein du Conseil de la Communauté économique européenne du 9 février 1976, comportant un programme d'action en matière d'éducation*. JOCE, Nr C38 du 19 février 1976.

³ S. R. Stoer, L. Cortesão: *Multiculturalisme et politique éducative dans un contexte global. Une perspective européenne*, [w:] M. Wicviorka, J. Ohana (red.): *La différence culturelle. Une reformulation des débats*. Paris 2001, Balland, s. 451–452; G. Zarate: *Identités et plurilinguisme: conditions préalables à la reconnaissance des compétences interculturelles*, [w:] M. Byram i in.: *La compétence interculturelle*. Strasbourg 2003, Editions du Conseil de l'Europe, s. 92.

z uwagi na odmiennosc tradycji i systemów oświaty. W znaczeniu szerokim obejmuje wszystkie formy i aspekty działań, instytucjonalnych inicjatyw na szczeblu organizacji europejskich oraz poszczególnych państw w dziedzinie oświaty i edukacji, wiążąc się z podejmowaniem działalności, takiej jak:

- wzmacnianie poczucia tożsamości i wspólnoty europejskiej, której członkowie zacieśniają więzi w zamiarze budowania zintegrowanej społeczności,
- ułatwianie rozumienia wartości cywilizacji europejskiej i podstaw, na których obywatele poszczególnych krajów zamierzają oprzeć swój rozwój (przestrzeganie zasad demokracji, poszanowanie praw człowieka, tolerancja i solidarność, będące rezultatem pełniejszej wiedzy o Innych\Obcych),
- przygotowanie do uczestnictwa w rozwoju społecznym i gospodarczym wspólnoty państw i jej wkładzie w integrację europejską,
- uświadamianie korzyści, jakie stwarza integracja europejska oraz wyzwani związanych z otwarciem obszaru ekonomicznego i społecznego,
- wzbogacanie wiedzy o aspekty historyczne, kulturowe oraz gospodarcze wspólnoty państw europejskich zarówno w sferze ustrojowej poszczególnych krajów i regionów, jak i w stosunkach międzynarodowych;
- przygotowanie do przyjęcia przemian w integrującej się Europie, determinujących ich teraźniejszość i przyszłość.
- dążenie do wyznaczenia szkole nowej roli wobec imigrantów i mniejszości kulturowych;

– poszukiwanie pluralistycznego i międzykulturowego modelu kształcenia⁴.

Realizacja założeń europejskiego wymiaru edukacji to nie tyle wprowadzenie nowego przedmiotu, ile podejście do problematyki europejskiej całościowo. W systemie oświaty dotyczy to zarówno sfery przedszkolnej, szkolnej, kształcenia kadr różnych szczebli, ustawicznego kształcenia dorosłych, jednocześnie na zajęciach z języków obcych, historii, geografii, nauk społecznych i ekonomicznych, filozofii. Europejski wymiar edukacji nie wyklucza też podejść regionalnych, narodowych, globalnych – wprost przeciwnie: uwzględnia je wszystkie, nadając im wartość w kontekście europejskim⁵. W odniesieniu do skuteczności oddziaływań krajowych systemów oświaty, europejski wymiar edukacji wiąże się z dążeniem do stwarzania możliwości nadrobienia ewentualnych opóźnień i kompensowania strat wynikających ze złego lub niedostatecznego funkcjonowania poszczególnych elementów tych

⁴ W. Rabczuk: *Promocja europeizmu w szkolnictwie krajów Wspólnoty Europejskiej*, [w:] R. Gerlach, E. Podoska-Filipowicz (red.): *Szkola i nauczyciel a integracja Europy*. Bydgoszcz 1993, Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 112–113.

⁵ D. Barthélemy i in.: *La dimension européenne dans l'enseignement secondaire*. Strasbourg 1997, Editions du Conseil de l'Europe, s.23–24. Szerzej: O. Lüdemann: *Comment la dimension interculturelle a-t-elle été prise en compte jusqu'ici dans les initiatives et dans les programmes européens?*, [w:] J. Demorgon, O. Lüdemann (red.): *Pour le développement d'une compétence interculturelle en Europe. Quelles formations? Quelles sanctions qualifiantes? Première mise en perspective*. Texte de travail de l'OFAJ nr 13; www.ofaj.org. Aktualizacja: 14.02.05.

systemów. Chodzi o demokratyczne zagwarantowanie równości szans w dostępie do edukacji, pozwalających każdej jednostce na optymalny rozwój jej zdolności⁶.

Istotę europejskiego wymiaru edukacji stanowi nie tyle przekazywanie wiedzy, co kształtowanie postaw i kompetencji niezbędnych do świadomego i pełnego uczestnictwa w społeczeństwie europejskim. Uczestnictwo to opiera się na obywatelskości wynikającej nie z prawodawstwa danego kraju i praw rynku, lecz z woli oraz zaangażowania społecznego jednostek i grup. Europejski wymiar edukacji z założenia nie jest konkurencją dla równoległych rozwiązań dydaktycznych i nie może być narzucony z góry komukolwiek. Stanowi dynamiczny efekt refleksji wielu partnerów europejskich, uwzględniający nowe orientacje, metody i podejścia w oświacie oraz elementy pedagogiki aktywnej i alternatywnej. Opiera się na rezultatach badań psychologii społecznej, konstruktywistycznej epistemologii, antropologii i nauk o komunikacji. **Założenia pedagogiczne** europejskiego wymiaru edukacji są następujące:

- jednostka jest podmiotem działającym, który żyje i rozwija się w określonych warunkach; musi być zdolna do przekształcania i ulepszania otaczającej jej rzeczywistości, a nie tylko biernego akceptowania jako prezentu od poprzednich pokoleń; jest podmiotem odkrywającym i kształtującym kulturę własnego społeczeństwa, kształtującym samą siebie – przez co staje się wyemancypowanym obywatelem;

- socjalizacja jednostki dokonuje się w środowisku zróżnicowanym kulturowo, charakteryzującym się różnorodnością i współzależnościami jego członków; kultura tego środowiska stanowi zespół obecnych kultur pozostających ze sobą w interakcji, osadzonych w przestrzeni ludzkiego współżycia,

- proces nauczania–uczenia się jest asymetryczny: koncentruje się na uczniu, a nie na nauczycielu jako jedynym źródle wiedzy i orientacji moralnej; jego podstawą jest prawdziwe życie, społeczeństwo i bezpośrednie doświadczenie; nauczanie–uczenie się ma więc być autentyczne, aktywne, znaczące i oparte na współpracy z innymi⁷.

Zdaniem Martine Abdallah-Preteille, **najistotniejsze elementy** europejskiego wymiaru edukacji to:

- wiedza – wiąże się z odpowiednimi programami kształcenia, rozwoju i dydaktyki; pod warunkiem systematycznej pracy jest to element najprostszy, najłatwiej dostępny i najłatwiejszy do opanowania,

- poczucie przynależności do społeczności europejskiej – odwołuje się do sfery osobistych odczuć, nie można go więc narzucić; osadzone jest zarówno w dziedzic-

⁶ S. R. Stoer, L. Cortesão: *Multiculturalisme et politique éducative dans un contexte global*. cyt. wyd., s. 452.

⁷ D. Barthélemy i in.: *La dimension européenne dans l'enseignement secondaire*. cyt. wyd., s. 63–64. Por. także: M. Tost Planet: *La dimension européenne*, [w:] M. Byram, M. Tost Planet (red.): *Identité sociale et dimension européenne: la compétence interculturelle par l'apprentissage des langues vivantes*. Strasbourg 2000, Editions du Conseil de l'Europe, s. 29–35.

twie jednostki i jej środowiska, jak i w perspektywie przyszłości; jego rozwój zależy od otwarcia się na Innych\Obcych i ich wzory kulturowe,

– wartości – element najbardziej skomplikowany, powiązany ze sprawami najbardziej delikatnymi, intymnymi oraz jednocześnie najbardziej ogólnymi, powszechnymi⁸.

Przekazywanie wiedzy, kształtowanie postaw i świadomości, ma się dokonywać przez stosowanie w obszarze europejskim następujących **strategii** (form pracy): mobilność i wymiany międzynarodowe uczniów, studentów, kadr; stała współpraca w ramach umów o partnerstwie i sieci placówek, klas, ośrodków naukowych itp.; wolny obieg publikacji i pomocy naukowych; wykraczanie w oświacie poza wymiar narodowy; kształcenie nauczycieli i innych podmiotów edukacji; nauczanie języków obcych; oświata na odległość i wykorzystanie multimedii; innowacje pedagogiczne; wymiana informacji i doświadczeń; rozwój Klas i Szkół Europejskich⁹.

Propagowanie europejskiego wymiaru edukacji, czy – szerzej – idei europeizmu, jest jedną z podstaw polityki oświatowej i społecznej podmiotów, które mniej lub bardziej utożsamiają się ze strukturami europejskimi. Istnienie świadomości wspólnoty problemów i wartości kulturowych, z założenia budzi mniej skrajne postawy w przypadku konfliktów i napięć wynikających ze zróżnicowania. Pozwala też na kształtowanie polityki społecznej opartej na idei szacunku dla Innych\Obcych i integracji. Można więc powiedzieć, że pod tym względem europejski wymiar edukacji nawiązuje do założeń edukacji obywatelskiej oraz wychowania dla praw człowieka, zmierzających do rozwijania porozumienia międzyludzkiego opartego na tolerancji¹⁰. Ma to być kształtowanie poczucia jedności w różnorodności, w działalności wychowawczej wzbogaconej o treści europejskie i nowatorskie formy przekazu. Nie może jednak jednocześnie pobudzać europejskiego nacjonalizmu: *Wychowanie europejskie nie może prowadzić do wystąpienia egoistycznego i statycznego europeizmu w miejsce egoizmu poszczególnych państw. Nauczyciele i wychowawcy nie mogą tracić z pola widzenia wymogu, by integracja europejska była także tylko etapem na drodze do światowego, przyjaznego porozumienia między wszystkimi narodami i ludźmi*¹¹. Obywatelska postawa ma się przejawiać w dążeniu do doskonalenia życia

⁸ L. Porcher, M. Abdallah-Preteille: *Éthique de la diversité et éducation*. Paris 1998, PUF, s. 131.

⁹ Szerzej: Commission des Communautés européennes: *Livre vert sur la dimension européenne de l'éducation*. COM (93) 457, Bruxelles 1993, s. 9–14.

¹⁰ G. H. Bell: *Intercultural Pedagogy and the European Dimension in Education*. „European Journal of Intercultural Studies” 1994, nr 2, s. 25–34; R. Ryba: *Unity in Diversity: the enigma of the European Dimension in Education*. „Oxford Review of Education” 1995, nr 1, s. 25–36.

¹¹ A. Marszałek: *Z historii europejskiej idei integracji międzynarodowej*. Łódź 1996, Wyd. Uniwersytet Łódzki, s. 214. Por.: M. Bayer: *Kształcenie interkulturowe jako zadanie kształcenia nauczycieli w Europie*. [w:] J. Nikitorowicz (red.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Białystok 1995, Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”, s. 111–133; L. Langr: *Europejski aspekt wychowania i kształcenia a stosunki polsko-czeskie*. [w:] T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.): *Problemy pogranicza i edukacja*. Cieszyn 1998, Wyd. UŚ – Filia w Cieszynie, s. 21.

zbiorowego i siebie; posiadaniu wewnętrznie spójnego i aprobowanego społecznie systemu wartości; otwartości na odmienność i zmiany; tolerancji i prawości w postępowaniu, przy jednoczesnej odwadze głoszenia swych przekonań; krytycyzmie i odpowiedzialności za własne opinie; ofiarności w osiągnięciu pożądaných społecznie celów.

W 1989 roku w Rekomendacji Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy stwierdzono istnienie związków między europejskim wymiarem edukacji a ideą i problematyką międzykulturowości. Uznano więc, że jedną z cech polityki wymiaru powinno być zwrócenie uwagi na nauczanie języków, historii i cywilizacji poszczególnych społeczeństw, wzajemne porozumienie narodów Europy oraz dążenia na rzecz lepszego poznania Innych\Obcych¹². Edukacja w wymiarze europejskim to więc przede wszystkim dokonująca się zarówno w sferach formalnej, jak i nieformalnej edukacja międzykulturowa, obywatelska i regionalna, adresowana zarówno do jednostek w różnym wieku, jak i narodów, społeczności regionalnych, wspólnot kulturowych. Edukacja międzykulturowa w europejskim wymiarze rozumiana jest nie tylko jako narzędzie jak najlepszego rozwoju jednostki, lecz także jej uczestnictwa w życiu społecznym, ekonomicznym, kulturalnym i politycznym środowiska; świadomość problemów socjalno-ekonomicznych danych społeczności i działalność na rzecz ich rozwiązywania – także w perspektywie europejskiej¹³. Na sposób i tempo osiągnięcia tych celów wywierają wpływ następujące czynniki:

- miejsce i rola Innych\Obcych w systemie oświaty i polityce oświatowej danego środowiska,
- polityka oświatowa i językowa (często uzależniona od polityki ekonomicznej i uwarunkowań gospodarczych), sfera prawodawstwa szkolnego,
- koordynacja działań różnych instytucji i obszarów działalności każdej z nich,
- organizacja funkcjonowania szkoły: liczba miejsc, rekrutacja uczniów, pomieszczenia, pomoce naukowe, metody kształcenia, zagospodarowanie czasu itp.,
- wykładane przedmioty, programy itp., zawartość i hierarchia treści,
- priorytety edukacyjne rodzin, wspólnot, władz różnych szczebli,
- życie poszczególnych klas i szkół, środowisk pozaszkolnych,
- kryteria ewaluacji kompetencji i zachowania,
- aktywność pozalekcyjna,
- kształcenie nauczycieli i innych kadr edukacyjnych,
- kontakty placówek wychowawczo-oświatowych z rodzicami i środowiskiem społecznym, ze zróżnicowanymi grupami kulturowymi, które się na nie składają itp.

W każdym systemie oświaty czynniki te wiążą się z różnymi formami selekcji i dawania szans, opartymi na zasadach mniej lub bardziej demokratycznych

¹² Assemblée Parlementaire du Conseil de l'Europe: *Recommandation 1111* (1989).

¹³ L. Bekemans, Y. Ortiz de Urbina: *Étude sur l'éducation: l'enseignement des immigrés dans l'Union européenne*. Luxembourg 1997, Parlement Européen, s. 7.

podziałów i komunikacji. Umożliwiają, utrudniają lub uniemożliwiają rozmaite formy działalności i współpracy międzydyscyplinarnej. Determinują wybór, jakość i rodzaje przekazywanych treści. Jak bowiem zauważa Micheline Rey, wszelkiego rodzaju ośrodki edukacyjne – zarówno formalne, jak i nieformalne – nie są tylko miejscami kształcenia i dostarczania wiedzy, lecz przede wszystkim środowiskami życia i gromadzenia doświadczeń; miejscami – przynajmniej z założenia – wzajemnej akceptacji i solidarności. Tu edukacja dokonuje się w komunikacji i mediacji, zależąc od istniejących relacji¹⁴.

Zaangażowanie organizacji europejskich w propagowanie i realizację europejskiego wymiaru edukacji nie wynika wyłącznie z przesłanek humanitarnych, lecz opiera się na pragmatycznych kalkulacjach. Oto bowiem wbrew oczekiwaniom, efektem integracji ekonomicznej i politycznej krajów europejskich jest nie tyle (lub w niektórych rejonach nie tylko) pełniejsza integracja międzynarodowa (np. państw członkowskich Unii Europejskiej), co umocnienie się poczucia odrębności regionalnych i etnicznych. Przy nasileniu się migracji do państw Unii, nieuwzględnianie następstw tych zjawisk w sferze gospodarczej byłoby krótkowzroczne¹⁵. Kraje Wspólnoty Europejskiej zaangażowały się w europejski wymiar edukacji w 1988 roku, a dowodem nadanej mu rangi jest wpisanie go do Traktatu w Maastricht o Unii Europejskiej. W 1993 roku Komisja Europejska opublikowała „Zieloną księgę o europejskim wymiarze edukacji”, w której podsumowano dotychczasowe działania i wytyczono kierunki na przyszłość: działalność na rzecz obywatelskości europejskiej; dostarczanie bodźców na rzecz podwyższania jakości oświaty; przygotowanie dzieci i młodzieży do uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Jako środki do osiągnięcia tych celów określono działania na rzecz zwiększenia mobilności kadr, wymian uczniów i studentów, rozwijania nauki języków obcych; promowanie innowacji pedagogicznych; wymianę informacji i doświadczeń w dziedzinie kształcenia na odległość i wykorzystywania multimediów w oświacie. Szczególną rolę przypisano programom edukacyjnym¹⁶.

Wyłącznie europejska optyka oglądu niektórych problemów nie jest już wystarczająca: *wszystko jest ze sobą powiązane* – stwierdza Vaclav Havel – *przyszłość Stanów Zjednoczonych Unii Europejskiej decyduje się w cierpiącym Sarajewie lub Mostarze, w płądrowanych lasach tropikalnych Brazylii, w skrajnym ubóstwie Bangladeszu lub Somalii*¹⁷. Podczas międzynarodowej konferencji „Dialog międzykulturowy” w marcu 2002 roku w Brukseli stwierdzono, że zwłaszcza w kontekście

¹⁴ M. Rey: *Identités culturelles et interculturalité en Europe*. Genève 1997, Centre européen de la culture – Actes Sud, s. 132–135.

¹⁵ W. Rabczuk: *Międzykulturowość a polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec Cyganów*, [w:] T. Lewowicki, E. Ogrodzka–Mazur, A. Szczurek–Boruta (red.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000, Wyd. UŚ, s. 83–84.

¹⁶ Commission des Communautés européennes: *Livre vert sur la dimension européenne de l'éducation*. cyt. wyd.

¹⁷ Za: J. Kuczyński: *Młodość Europy i wieczność Polski*. Warszawa 1999, Wyd. UW, s. 181.

tragicznych wydarzeń z 11 września 2001 roku, Unia Europejska powinna poczuwać się do moralnej i politycznej odpowiedzialności za stosunki społeczności basenu Morza Śródziemnego i dlatego też kluczową rolę w działaniach gospodarczych i politycznych powinien odgrywać dialog międzykulturowy, pełniący funkcję skutecznego narzędzia do przeciwdziałania i regulowania konfliktów oraz osiągania wzajemnego zrozumienia w środowiskach zróżnicowanych kulturowo. Dialog międzykulturowy gwarantuje bowiem branie pod uwagę praw człowieka, zasad demokracji i wiedzy do stałej refleksji nad korzeniami przemocy i terroryzmu. Wspólnymi wartościami, na których ów dialog jest budowany są: prawa człowieka, tolerancja, solidarność, zróżnicowanie kulturowe, wzajemne zrozumienie i uznawanie wartości religijnych. Polityka dialogu międzykulturowego Unii Europejskiej ma trzy podstawowe zadania:

- edukację młodych w duchu tolerancji i przy budzeniu zainteresowania problemami innych (w tym celu należałoby wspierać wymianę młodzieży z odmiennych kultur),
- wspieranie dialogu międzykulturowego społeczeństw regionu śródziemnomorskiego; współpracy instytucji cywilnych, spotkań regionalnych i lokalnych, przy zwróceniu uwagi, by dokonywało się to jak najbliżej obywatela,
- wspieranie dialogu między intelektualistami, naukowcami, dziennikarzami, działaczami gospodarczymi i politycznymi – w czym szczególną rolę odgrywają środki masowego komunikowania; byłoby najlepiej, aby dialog międzykulturowy wpisał się w codzienne życie¹⁸.

W ten sposób europejski wymiar edukacji zyskuje zupełnie nowe treści, wykraczając poza wyznaczone pierwotnie ramy. Jego założenia dotyczące celów i środków do ich osiągnięcia, obejmują już rozległy obszar basenu Morza Śródziemnego, stopniowo zyskując znamiona uniwersalności.

Problemy i kontrowersje wokół europejskiego wymiaru edukacji

Podczas zorganizowanej w 1989 roku w Palermo konferencji poświęconej europejskiemu wymiarowi edukacji, poddano analizie dokumenty wyrażające oficjalne stanowiska przedstawicieli państw członkowskich Wspólnoty Europejskiej oraz indywidualne opinie ekspertów. Przedstawione głosy dotyczyły stopnia uwzględniania europejskiego wymiaru edukacji w programach szkolnych i kształceniu nauczycieli – np. w podręcznikach i innych materiałach dydaktycznych. Analiza dokumentów wykazała duże rozbieżności w formach, treściach i zakresie realizacji założeń wspólnotowego modelu w poszczególnych krajach. Ekspertki zwrócili uwagę za zakorzenioną wśród nauczycieli niechęć do wszelkich zmian i nowatorstwa oraz etnocentryczne

¹⁸ *Déclaration du comité scientifique*, [w:] *Commission européenne: Intercultural dialogue – Dialogue interculturel*. Bruxelles 20 et 21 mars 2002. Luxembourg 2002, Commission européenne, s. 26.

tradycje. Wypowiadając się na temat wprowadzania europejskiego wymiaru edukacji, badani nauczyciele operowali kategoriami „my” i „oni”, przy czym ich samych trudno było zachęcić do zmiany tej postawy oraz całościowego myślenia o Europie w kategoriach „my” – co nie pozwalało przewidywać powodzenia ich wysiłków edukacyjnych w kontekście europejskim. Odnosząc się do perspektyw realizacji europejskiego wymiaru edukacji ci sami eksperci stwierdzili, że potrzebne są długofalowe strategie w polityce oświatowej oraz rzeczywiste zaangażowanie i uczestnictwo zarówno nauczycieli, jak i ich podopiecznych. Podejmowane dotychczas próby uznano za powierzchowne i ograniczające się do informowania. Przedstawione wyniki analiz dowiodły, że na ogół dominuje tendencja do uczenia o Europie, zamiast kształcenia tak, by ludzie mogli stawać się Europejczykami. Z przedstawionych dokumentów wynikała dowolność w pojmowaniu europejskiego wymiaru edukacji, wielorakość interpretacji oraz zarówno programowej, jak i praktycznej konkretyzacji ogólnie akceptowanej tezy o potrzebie edukacji dla zintegrowanej Europy¹⁹.

Problem z realizacją europejskiego wymiaru edukacji wiąże się z faktem, że w większości europejskich systemów oświaty przez lata dominowało nastawienie na jednokulturowość, względnie tendencja do kształtowania polityki oświatowej opartej na ideologii wielokulturowości, tj. z wyraźną dominacją większości. Współcześnie, jeśli nawet w elitach polityków i pedagogów przeważa (przynajmniej w deklaracjach) nastawienie międzykulturowe, to osłabia je opór środowisk, którym z trudnością przychodzi zmiana stereotypowego ujmowania rzeczywistości, zwłaszcza w edukacji²⁰. I. Wojnar, odnosząc się do publikacji współczesnych teoretyków europejskiego wymiaru edukacji (takich jak Aldo Visalberghi czy Lamberto Borghi), twierdzi ponadto, że: *nie tylko wciąż zbyt mało konkretna wydaje się sama idea „Europy”, szczególnie Europy zintegrowanej, lecz także intencje nowej koniecznej edukacji wymagałyby bardziej precyzyjnego określenia. Wyraźna wydaje się potrzeba pogłębiania wiedzy o Europie i jej tradycji, wiedzy zintegrowanej, zorientowanej na kumulujące się wartości, przejawy wspólnoty i współdziałania, w przeciwieństwie do wciąż obowiązującej wiedzy zdeintegrowanej, skoncentrowanej na faktach i konfliktach. Niemniej wyraźna wydaje się potrzeba reorientacji preferowanych postaw i wyrabiania takiego szacunku dla wolności i autonomii, grup i jednostek, która nie naruszałaby praw innego człowieka i innych ludzi²¹. Z ustaleń analityków wynika bowiem, że realizacja europejskiego wymiaru edukacji nie przyczyniła się lub przyczyniła tylko w niewielkim stopniu do kształtowania*

¹⁹ I. Wojnar: *Treści edukacji kulturalnej*, [w:] R. Gerlach, E. Podoska-Filipowicz (red.): *Szkola i nauczyciel a integracja Europy*. cyt. wyd., s. 39–41. Szerzej: R. Ryba: *Toward a European Dimension in Education: Intention and Reality in European Community Policy and Practice*. „Comparative Education Review” 1992, nr 36, s. 10–24.

²⁰ S. R. Stoer, L. Cortesão: *Multiculturalisme et politique éducative dans un contexte global*. cyt. wyd., s. 453.

²¹ I. Wojnar: *Treści edukacji kulturalnej*, [w:] R. Gerlach, E. Podoska-Filipowicz (red.): *Szkola i nauczyciel a integracja Europy*. cyt. wyd., s. 44.

się tożsamości europejskiej w znaczeniu nadawanej tej kategorii przez euroideologów²⁷. Fakt ten nie dziwi, bowiem choćby w sferze formalnej dominują rozwiązania ideologiczne, propagandowe. Na przykład, w okresie przedakcesyjnym w krajach kandydujących do Unii Europejskiej częstą praktyką było organizowanie konkursów (czy olimpiad) wiedzy o Unii, zamiast poprzedzonych odpowiednimi zajęciami konkursów wiedzy o społeczeństwach europejskich i ich problemach (np. fobiach, uprzedzeniach, stereotypach itp.). Rodzi to pytanie o sens przekazywania dzieciom i młodzieży encyklopedycznej wiedzy o instytucji (którą można zdobyć choćby ze stron internetowych), jeśli wciąż nie wiedzą nic lub wiedzą mało o ludziach, którzy zamieszkują krajach członkowskie Unii i niedługo staną ich sąsiadami. W jaki sposób ma się kształtować ich tożsamość, jeśli nie poznają lub poznają w niewielkim stopniu przesłanki świadczące o wspólnocie tradycji, wartości, celów, dążeń, ponadregionalnej racji stanu itp.? Czy będą w stanie zrozumieć o co chodzi ideologom propagującym ideę europejskiej jedności w różnorodności, jeśli różnorodność postrzegają tylko przez pryzmat sielankowego obrazu krajów członkowskich, w którym nie ma miejsca na wewnętrzne problemy?

Przyczyn takiego stanu rzeczy analitycy dopatrują się m.in. w postawach pracowników placówek wychowawczo-oświatowych (zarówno dyrekcji, jak i poszczególnych nauczycieli), odpowiedzialnych za realizację zadań edukacyjnych w ramach tzw. edukacji europejskiej. Oto niektóre z dostrzeżonych problemów w tym względzie:

– **Nierównomierne zainteresowanie** europejskim wymiarem edukacji: w krajach członkowskich Rady Europy i Unii Europejskiej występują obszary o różnym „natężeniu” realizacji europejskiego wymiaru edukacji. Istnieją regiony, w których notuje się wiele projektów edukacyjnych oraz inicjatyw współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. Są jednak i takie, w których praktyki te są rzadkością, mimo że dzięki wsparciu europejskich organizacji międzynarodowych mogłyby podnieść jakość kształcenia i przede wszystkim umożliwić spotkania Europejczyków z różnych stron.

– **Braki w dokształcaniu kadr** pod kątem europejskiego wymiaru edukacji: istnieją środowiska, w których nauczyciele lub urzędnicy stykają się z ideą europejskiego wymiaru edukacji wyłącznie w czasie studiów. Gdy już podejmą pracę, ponieważ ewentualne dokształcanie w tym względzie jest nadobowiązkowe, wielu z nich nie jest zainteresowanych poszerzaniem swej wiedzy i śledzeniem nowinek np. na stronach internetowych instytucji europejskich. Często europejski wymiar edukacji służy wyłącznie jako podstawa ideologiczna jednorazowych, okazjonalnych przedsięwzięć oświatowych (głównie propagandowych i realizowanych

²⁷ Szerzej: M.-T. Albert: *La dimension européenne dans l'éducation et la construction d'une identité européenne. Une critique*, [w:] *A propos des échanges bi, tri et multilatéraux en Europe*. Texte de travail de l'OFAJ nr 19; www.ofaj.org. Aktualizacja: 14.02.05.

w ramach odgórnie narzuconych lub poprawnych politycznie przedsięwzięć), a nie towarzyszy nauczycielom w codziennej aktywności zawodowej.

– **Konieczność kształcenia pierwotnego** pod kątem europejskiego wymiaru edukacji: w ramach kształcenia kadr dla oświaty i administracji powinno istnieć specjalistyczne kształcenie w zakresie europejskiego wymiaru edukacji, przygotowujące do pracy w jego ramach w przyszłości – tzn. kształcące odpowiednie postawy, nawyki i umiejętność międzykulturowego podejścia do edukacji, umiejętność aktualizowania wiedzy, uzupełniania warsztatu o najnowocześniejsze materiały dydaktyczne, korzystania z możliwości stwarzanych np. przez międzynarodowe programy instytucji i organizacji europejskich. Niezwykle ważną umiejętnością, lecz niejednokrotnie zaniedbywaną zarówno w czasie studiów, jak i po podjęciu pracy zawodowej jest praktyczna znajomość języków obcych. Lekceważenie jej sprawia, że pracownicy placówek wychowawczo-oświatowych boją się podejmować współpracę międzynarodową, by nie skompromitować się przed uczniami nieznajomością języka obcego. Prowadzi to do ograniczeń form edukacyjnych i pozbawia uczniów możliwości korzystania z programów dostępnych ich kolegom znajdującym się pod opieką lepiej wykształconych specjalistów. Podobne obawy kadr wiążą się z wykorzystywaniem nowoczesnych technik przekazu informacji, zwłaszcza obsługi komputerów i korzystania z Internetu – co prowadzi do ograniczania się do przestarzałych technik pracy i odcina od źródeł informacji.

– **Konieczność przekazywania wiedzy o innych systemach oświaty:** nieznajomość rozwiązań w obcych systemach oświaty (chodzi głównie o kraje europejskie), wpływa negatywnie na poszukiwanie i wyłanianie partnerów do współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. Istnieją możliwości prawne zawierania umów o współpracy równorzędnych partnerów z różnych środowisk – jeśli jednak kadry nie posiadają o nich wiedzy, to ich działania ograniczają się wyłącznie do sfery lokalnej, przez co podejmowana aktywność jest uboższa i bardziej narażona na wpływ nacjonalizmów i etnicyzmów.

– **Konieczność „europeizacji” systemów kształcenia kadr oświatowych:** należy ujednoczyć pod kątem europejskiego wymiaru edukacji programy studiów przygotowujących kadry do pracy w oświacie i administracji – tzn. we wszystkich krajach europejskich wprowadzić przedmiot, który informowałby o możliwościach, oczekiwaniach, trudnościach i źródłach uzyskiwania pomocy w pracy edukacyjnej w kontekście europejskiego wymiaru edukacji; układ treści tego przedmiotu powinien być rezultatem namysłu międzynarodowego grona specjalistów (pedagogów, socjologów, futurologów itp.), nie zaś wyłącznie ideologów i polityków²³.

Idea europejskiego wymiaru edukacji, choć nadal spotyka się z krytyką ze względu na niedookreślenie i problemy z operacjonalizacją w koncepcjach edukacji, stanowi punkt odniesienia dla wielu podmiotów. Wprowadzanie do niej wątków

²³ D. Barthélemy i in.: *La dimension européenne dans l'enseignement secondaire*. cyt. wyd., s. 85–105.

śródziemnomorskich, a przez to rozszerzanie podstawy kulturowej pozwala przewidywać, że do dyskusji nad charakterem europejskiego wymiaru edukacji włączać się będą środowiska dotąd nieobecne lub zaangażowane w niedostatecznym stopniu, z uwagi na przeszłość kolonialną i politykę imigracyjną niektórych państw europejskich – zwłaszcza środowiska muzułmańskie. Pozwoli to jednocześnie nadać nowe wymiary, czy po latach zapomnienia przywrócić właściwy wymiar dyskusji o tożsamości europejskiej i uniknąć przez to niebezpieczeństwa zamknięcia się w kręgu kultury judeo-chrześcijańskiej z jednej strony, a ideologii pragmatyzmu z drugiej – co prowadziłoby do utrwalenia się europejskiego nacjonalizmu, egoizmu, islamofobii i innych zjawisk niebezpiecznych również w kontekście edukacyjnym. W edukacji pozwoli to tym samym wzmocnić jej niezbędny współcześnie, neutralny wymiar międzykulturowy.